

DOI: 10.18427/iri-2017-0008

Művészeti nevelés a debreceni egyetemen 1914-1949 között: Pukánszky Béla (1895-1950) professzor zenei munkássága

© Tamusné Molnár Viktória

Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen

tamusne.viktoria@drhe.hu

Művészeti tevékenységet végző bölcsész tanárok Debrecen egyetemén – a kutatás körülményeinek bemutatása

A debreceni egyetem bölcsészettudományi karának első korszakában, vagyis működésének kezdetétől a 2. világháborút követő új kari struktúra kialakulásáig tartó időszakban több oktató is szoros kapcsolatban állt a művészetekkel. Ez a tanulmány elsősorban a pozsonyi kötődéssel is rendelkező Pukánszky Béla professzor zenei jelentőségét kívánja bemutatni, ami része a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájába benyújtott doktori disszertációnak. A dolgozat fő célkitűzése a debreceni egyetem bölcsészkarja oktatóinak a tanári hivatása során végzett művészeti, művészetpártolói, valamint közéleti tevékenységének a feltárása és elemzése az egyetem történetének első periódusában. Dolgozatunk így a debreceni egyetemi bölcsész tanárok és tanszékek, műhelyek, valamint a város értelmiségi köreinek jelentős művelődéstörténeti, kulturális ismeretterjesztési és művészetpártolói tevékenységének eddigi eredményeit gazdagítja.

A kutatás során kvalitatív módszerekkel dolgoztunk. Eszmetörténeti vizsgálatot folytattunk biográfikus módszerekkel, olyan tényfeltáró kutatást, amely a vizsgált professzor művészeti jelentőségének feltárását tűzte ki célul. Próbáltuk a személyes hagyatékok fennmaradt iratait, illetve a kortárs tudóstársak, kollégák által írt kritikákat, recenziókat és jubileumi tanulmányokat elolvasni és feldolgozni, így adatokat, információkat kaptunk régi tanítványoktól, családtagoktól is. Pukánszky Béla esetében a Debreceni Egyetem Kézirattárában fennmaradt dokumentumokra (egyetemi évkönyvek, jegyzőkönyvek, hangverseny-meghívók, kézírásos és gépelt szövegű zenetörténeti előadások), azon belül is elsősorban felesége levelezésére támaszkodtunk.

A Debreceni Pedagógiai Iskola oktatóiból (Tankó Béla, Mitrovics Gyula, Karácsony Sándor) indultunk ki, s felismerve, hogy a bölcsészkaron még számos olyan tanár tanított, aki sokat alkotott és tevékenykedett a különböző művészeti ágakban, kibővítettük kutatásunkat a bölcsészkar egyéb tanszékeire, sőt az egyetem oktatási rendjén kívüli szervezetekre és rendezvényekre is. Dokumentum- és tartomelemzés módszerével kutattuk továbbá műgyűjtő, műpártoló tevékenységüket és művészeti közéleti szerepvállalásukat. Alapvetően a debreceni tudományegyetem bölcsészettudományi karának tanszékein 1914 és 1949 között tanító professzorok és tanárok művészeti-alkotó, művészetelméleti-oktató és művészettámogató-pártoló tevékenységének jelentőségéről adunk számot a

disszertációban, melyben végső soron annak bemutatására vállalkoztunk, hogy milyen sokrétű művészeti tevékenységet folytattak a 20. század első felében a debreceni egyetem bölcsészettudományi karának oktatói tudományos feladatvégzésük mellett. Ennek megfelelően összesen 18 bölcsész tanári életpályát elemeztünk a művészet elméleti és gyakorlati oldaláról közelítve. Mindebből ebben az írásban Pukánszky Béla munkásságára kívánunk fókuszálni és azt feltárni, hogy mely művészeti ágakkal került kapcsolatba és milyen közéleti fórumokon, eseményeken – tudományos és művészeti társaságok tagságában és rendezvényein, egyetemi és egyetemen kívüli előadások, hangversenyek alkalmain – nyílt lehetőség számára művészeti írói és előadói bemutatkozására.

Pukánszky Béla zenetörténeti előadói és zenekritikusi munkássága

Pukánszky Béla (1895. december 22. Pozsony – 1950. október 26. Budapest) irodalomtörténész, művelődés- és zenetörténész, egyetemi tanár. Édesapja Pukánszky Béla (1859-1899) teológus, a pozsonyi teológiai akadémia rendes tanára. Korán árvaságra jutott, ennek következtében árvaházba került. A pozsonyi evangélikus líceumban tanult, erről tanúskodnak az iskola évkönyvei (A Pozsonyi Evangélikus Liceum Évkönyve, 1907, 1910) Érettségi után színész, karmester vagy hegedűvirtuóz szeretett volna lenni. Gyámja, Kovács Sándor evangélikus püspök azonban ezt nem engedte konzervatív felfogása, illetve fősvénysége miatt. Sikerült bejutnia egy ingyenes helyre az Eötvös Kollégiumba, melynek tagjaként a budapesti tudományegyetemen 1918-ban bölcsészdoktori oklevelet, egy év múlva magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet, majd 1927-ben német irodalomtörténet tárgykörben magántanári képesítést szerzett. A Magyar Tudományos Akadémia tagja lett 1932-ben. A budapesti tudományegyetem közgazdaságtudományi karán német nyelvi lektor 1920 és 1927 között. A Pázmány Péter Tudományegyetemen a német irodalomtörténet tanára 1927-től 1941-ig, 1936-tól pedig a budapesti tanárképző intézetben a német irodalomtörténet tanára szintén 1941-ig. A Magyar–Német Társaság Művészeti Bizottságának elnöke 1940 és 1945 között, az utolsó évben pedig az igazgatótanács tagja. A Pázmány Péter Tudományegyetem Német Intézete Irodalomtudományi Évkönyvének szerkesztője Thienemann Tivadarral 1936-tól 1938-ig, valamint az Ungarn című folyóiratot is szerkesztette 1941 és 1944 között (Némedi, 1964).

1941-től haláláig volt a debreceni egyetem tanára, a német tanszék vezetője, közben a Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar dékánja (1947-1948), majd a következő tanévben rektor. Irodalmi és nyelvészeti főkollégiumok mellett német nyelvi gyakorlatokat is vezetett (Mudrák, 2012). Oktatott tárgyai voltak: A német irodalomtörténet áttekintése (I. Középkor, II. A reformáció kora, III. A barokk költészet, IV. A felvilágosodás, V. Az irracionálisizmus, VI. A klasszicizmus, VII. A romantika, VIII. Realizmus, IX. A XIX. század második fele); Történeti német nyelvtan; Rainer Maria Rilke, Gerhart Hauptmann, Thomas Mann és A német impresszionizmus és szimbolizmus, A mai német irodalom főirányai, valamint Német szemináriumi gyakorlatok (A debreceni tudományegyetem tanrendjei, 1914-1949). Pukánszky magyarországi német irodalom- és művelődéstörténettel, a magyar–német irodalmi, művelődéstörténeti és zenei kapcsolatok történetével, valamint általános magyar irodalomtörténeti kérdésekkel foglalkozott (Kozák, 2013).

Neves irodalomtörténészként nagyfokú művészeti érdeklődést mutatott, elsősorban a zene területén. Felesége, Pukánszky Béláné Kádár Jolán - országos főlevéltárnok, A nemzeti színészet története a magyar művelődés keretében című tárgykörben habilitált 1947-ben a debreceni egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékén, a XIX. század első felének színjátszásáról tartott előadásokat, és férje után ő is bekapcsolódott az egyetem bölcsész tanárainak művészeteket népszerűsítő tevékenységébe (Mudrák, 2012) – leírása szerint ez még gyermekkorából eredt. A zenei hajlamot a családból hozta, anyja zongorista volt. 4 éves korától 10 éves koráig a pozsonyi pietista árvaházban nevelkedett, ahol a gyermekkórusban Bach kantátáiban énekelt. Hegedülni már szülővárosában is tanult, majd Pesten folytatta, ahol Waldbauer József tanítványa volt (Pukánszky, 1964).

Kb. 40 ismeretterjesztő előadása hangzott el a Magyar Rádióban a zenetörténet legkülönbözőbb korszakairól és zeneszerzőiről (Pukánszky-anyag, 1959). Remek előadói vénája gimnazista kora óta jellemezte. Rajongott a színészetért és aktív színházlátogató volt. Állandó fellépője volt az iskolai ünnepségeknek, ahol előadást tartott, beszédet mondott, szavalt vagy hegedült. A zenének nemcsak élvezője és elméleti méltatója, hanem művelője is volt. Már egyetemi hallgató korában több kamaraegyüttesben játszott (így Kastner Jenővel s a később külföldön nagy sikereket aratott Ember Nándorral) (Némedi, 1964). Sokat szonátáztak Eckhardt Sándorral, volt egy triójuk, ahol Heller Farkas zongorázott, egyik kvartettjében Scholz János, később a világhírű Roth kvartett tagja volt a csellista. A kvartett olykor kvintetté bővült, s ilyenkor a zongoraszólamot a kitűnő zongoraművésznő, Kresz Gézáne Drewett Nóra játszotta. Debrecenben is sokat szonátáztak Uray Magdolnával, volt egy kvartettje Gosztonyi Béla MÁV ügyeletigazgató, Eisler Géza bőrgyógyász és Hahn György szemorvossal. Később zongoratrióban és kvartettben is részt vett, egyszer jótékony célból nyilvánosan is felléptek.

Nagyon sok, több mint száz művészeti tárgyú előadást tartott itthon és külföldön. Legnagyobb sikere az Operaház színpadán a Varázsfuvola ünnepi előadása előtt tartott bevezetőjének volt 1942-ben (Pukánszky-anyag, 1959). Ugyanebben az évben jelent meg egy tanulmánya Az új magyar zene címmel a Budapesti Szemlében. Kora komolyzenei törekvéseit, modern próbálkozásait értékelte benne, miközben bemutatta a friss műveket és zeneszerzőiket (Pukánszky, 1942). További tanulmányokat is írt komolyzenei témákban, pl. Buda és Pest zenei művelődéséről, az irodalom és a zene nagyjainak kapcsolatáról (Pukánszky-anyag, 1959; Pukánszky, 1939a, 1939b). Egyes írásaiban híres szerzők - Mozart, Wagner, Bartók és Kodály - zeneműveit elemezte (Pukánszky, 1947). „A zene számára mindig tudott időt szakítani. Lelkes operalátogató és Wagner-rajongó volt, sokat járt hangversenyekre, lelkes propagátora volt a modern magyar zenének, őtőle indult ki Bartók Béla ajánlása az akadémiai tagságra, művészetét több előadásban méltatta. Kapcsolatuk még gyermekkorában, Pozsonyban kezdődött. (L. Emlékek Bartók Béláról c. posthumus cikkét az Alföld 1956. évfolyamában.) Az ő javaslatára adták 1940-ben a Weiss Fülöp jutalmat megosztva Bartók Cantata profanájának és Kodály Budavári Te Deumának (L. idevágó jelentését az Akadémiai Értesítőben). Kodályt az Eötvös Kollégiumból ismerte. Művészetét többször méltatta. (A hatvanéves Kodály Zoltán Bp. Szemle)” (Pukánszky, 1964). Bartókról írt, 1947-ben megjelent tanulmánya jól illeszkedett a debreceni Ady Társaság azon művészeti törekvéseihez, melyek nagyban hozzájárultak a Bartók (és Kodály) kultusz népszerűsítéséhez (Pukánszky, 1947).

Rendhagyó módon bevezető előadásokat tartott az Ady Társaság zenetörténeti hangversenyein is, melyek az 1946-47-ben rendezett 20 hangversenyből álló zenetörténeti sorozatba illeszkedtek. A debreceni zeneiskola nagytermében elhangzott, kamara-jellegű esteken megnyilvánuló zeneszeretete és kiváló előadókészsége a legjobb értelemben vett ismeretterjesztést szolgálta (Juhász, 1977). Az 1947-48. évadban Pukánszky elégedetlen volt a Csokonai Színház közönségével a Hány János előadása kapcsán. A recenzióban kifejtette: „*A hallgatóság tehetős része Kodály zeneszámaint végigfecsegte, mintha kávéházi muzsika mellett szórakozna. Mennyivel fogékonyabb magatartást tanúsított a karzat egyszerű közönsége, ezzel is figyelmeztetve az illetékeseket arra, hogy ez a közönség a legjobb nevelést és a legjobb produkciót érdemli meg!*” (Straky, 1997:245). Az 1948-49-ben tartott Mesterbérlet-sorozat 10 hangversenyét is Pukánszky ismertette előzetesen, amiben az új közönség nevelési tendenciája érvényesült (Straky, 1997:244). Ismeretterjesztő tevékenységét a Déri Múzeumban, üzemekben (pl. a vagongyári előadása Beethovenről), a zsidó hitközségben (Thomas Mann József-tetralógiájáról), végül a Zeneiskola hangversenyein is rendszeresen folytatta (Pukánszky-anyag, 1959; Pukánszky, 1946-1947).

Eredmények

Pukánszky Béla művészetekkel foglalkozó tudományos és ismeretterjesztő írói, illetve előadói tevékenységével Debrecen és egész Magyarország művészeti közéletében aktív szerepet vállalt ugyanúgy, mint azok a debreceni bölcsész tanárok, professzorok, akik kutatásunk szerint a debreceni művészeti közélet vezető testületét, elitét alkották a vizsgált szervezetek tagjaiként, gyakran több társaságban is egyszerre. A feltárt tanári életpályák jellemzője, hogy szinte minden művészeti ággal kapcsolatot tartottak, de személyes kontaktusba nem mindegyikkel kerültek. Akár helyben éltek, akár más városból érkeztek is Debrecenbe, előbb-utóbb tagjai lettek a város értelmiségi köreit tömörítő szervezeteknek. Aktív publicisztikai, tudományos-ismeretterjesztő előadói és műalkotásokat kiállító szerepvállalásuk fontos szerepet töltött be Debrecen kulturális életében, ami jelentős fejlesztő hatást gyakorolt a „maradandóság városára”, ahol a kortárs művészeti élet iránti érdeklődés erősen mérsékelt jellegű volt. Ennek következtében a helyi művészeknek nagyon meg kellett küzdeniük az elismerésért és a megélhetésért egyaránt.

Akik nem oktattak az egyetemen művészeti tárgyakat, azok az egyetemen kívül, közéleti és tudományos társaságbeli tevékenységeik között végezték a művészeti nevelést és ismeretterjesztést. Ide kapcsolódik a művészeti alkotások bemutatására és a művészetpártolásra alkalmas közéleti fórumokat, eseményeket feltáró kérdésre adott válaszuk, mely szerint a 20. század elején az egyetemi tanároknak közéleti szerepvállalásuk tekintetében szellemi vezetőként el kellett foglalni a helyüket a különböző társadalmi egyesületekben, kulturális társaságokban. Ezek a professzorok már nem zárkóztak úgy be a szaktudományuk „elefántcsonttornyába” (Vincze, 2007:139; Vincze, 2011:61), mint 19. századi elődeik, ezért többségük tanárként és magánemberként is képviselte tudományegyetemét nemzetközi és hazai konferenciákon, rendezvényeken.

Pukánszkyknak – tanártársaikhoz hasonlóan – az egyetemen és a közéletben betöltött szerepei számtalan alkalmat biztosítottak a nyilvánosság előtti szereplésre. Számos publikációja jelent meg az ország és a város vezető sajtóorgánumaiban, és rendszeresen vállalta népszerűsítő előadások tartását elsősorban zenei és irodalmi

seregszemléken, baráti összejöveteleken, a Magyar Rádióban, a Magyar Állami Operaházban, a Déri Múzeumban, a Csokonai Színházban, a Debreceni Nyári Egyetem eseményein és az Ady Társaság nyilvános rendezvényein. Végző soron művészeti kritikusként vált ismertté a lakosság körében, hiszen zeneművek ismertetésével népszerűsítette a hangversenytermék közönsége számára a klasszikus zene és operairodalom kiemelkedő, gyakran játszott alkotásait. Képzett zongorajátékával és zenetörténeti előadásaival aktív közreműködője volt hosszú éveken át Budapest és Debrecen kulturális-művészeti életének.

Irodalomjegyzék

- A debreceni tudományegyetem tanrendjei* (1941-1949). Debrecen: Debreceni Egyetem.
- Juhász Izabella (1977). *A debreceni Ady Társaság bibliográfiája (1927-1951)*. Debrecen: KLTE Könyvtára.
- Kozák Péter (2013). *Pályakép*. www.nevpont.hu/view/7104 [2016.12.20.]
- Mudrák József (2012). *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története (1914-1949)*. Debrecen: Egyetemi Kiadó.
- Némedi Lajos (1964). *Béla Pukánszky (1895-1950). Különlenyomat a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Germanisztikai Intézetének kiadványaiból: „Német filológia tanulmányok” 1964*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- A Pozsonyi Evangélikus Liceum Évkönyve* (1907).
www.library.hungaricana.hu/hu/view/Pozsony_28452_evangelikus_foiskola_28500_1907/?Pg=106&layout=s [2016.12.20.]
- A Pozsonyi Evangélikus Liceum Évkönyve* (1910).
www.library.hungaricana.hu/hu/view/Pozsony_28452_evangelikus_foiskola_28500_1907/?Pg=106&layout=s [2016.12.20.]
- Pukánszky Béla (1939a). *Beethoven és Goethe*. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattári különgyűjteménye (a továbbiakban: DE ENK BTK és TTK Kt. Kgy.) Ms. 29/39g/2.
- Pukánszky Béla (1939b). *Beethoven és Kant*. DE ENK BTK és TTK Kt. Kgy. Ms. 29/39g/1.
- Pukánszky Béla *népszerű előadásai* (1939-1941). DE ENK BTK és TTK Kt. Kgy. Ms. 29/39-41.
- Pukánszky Béla (1942). Az új magyar zene. *Budapesti Szemle*, 70 (262. köt. 774. sz.), 36-52.
- Pukánszky Béla *bevezető zenetörténeti előadásai az Ady Társaság hangversenyei előtt* (1946-1947). DE ENK BTK és TTK Kt. Kgy. Ms. 29/39g/3.
- Pukánszky Béla (1947). Bartók Béla. Töredék egy készülő tanulmányból. *Vándortűz*, 6, 60-62.
- Pukánszky Béla-anyag* (1959). Október 26. DE ENK BTK és TTK Kt. Kgy, 37/1959. Ms 29.
- Pukánszky Béláné, Kádár Jolán *levélváltása Némedi Lajossal* (1964). DE ENK BTK és TTK Kt. Kgy. Ms. 29.
- Straky Tibor (1997). Debrecen zenei élete 1944–1990. In Veress Géza (szerk.), *Debrecen története 5. Tanulmányok Debrecen 1944 utáni történetéből* (pp. 239-257). Debrecen: Csokonai.
- Vincze Tamás (2007). Mitrovics Gyula egyetemi és egyetemen kívüli szerepvállalása, Közéleti funkciói. In Brezsnaynszky László (szerk.), *A „Debreceni Iskola” Neveléstudomány-történeti vázlat*a (pp. 128-139). Budapest: Gondolat.
- Vincze Tamás (2011). *Karrierutak és iskolateremtés a XX. század első felének magyar Neveléstudományában: Mitrovics Gyula pályájának és szakmai műhelyének Kvalifikációtörténeti nézőpontú bemutatása*. [PhD értekezés]. Debrecen: DE BTK Humán Tudományok Doktori Iskolája.